

Роль духовних піснеспівів у формуванні морально-етичних якостей молоді в Україні.

Духовний піснеспів (церковний «криласний» хоровий спів та загальнонародний духовний спів)—це різновид вокально-хорового мистецтва, який характеризується комплексними освітньо-виховними впливами на особистість.

У кінці XIX на початку XX століття церковний хоровий спів, як проста й досить демократична форма богослужіння православної церкви, відповідав вимогам релігійного виховання у початкових та середніх навчальних закладах, широко використовувався і у позашкільній діяльності. Він допомагав у боротьбі з асоціальними проявами, а також був однією формою навчання грамоті та церковним піснеспівом парафіян, не охоплених мережею освітніх закладів.

Молодь, яка приймала активну участь у церковному хоровому співі, виховувалась, корегуючи свої релігійні, морально- етичні, та естетичні почуття завдяки поєднанню біблійного тексту і літургійної мелодики духовних піснеспівів . Спів всієї парафіяльної спільноти сприяв також розвитку у молоді інтелектуальних та музичних здібностей. Виховні можливості духовного піснеспіву допомагали єднанню школи і церкви, а також стимулювали соціально-економічний, церковно-культурний, мистецький розвиток та духовне піднесення молоді.

Якщо криласний хоровий церковний спів через естетичні почуття підводив присутніх до релігійного і молитовного настрою, то у духовному піснеспіві всієї парафіяльної спільноти, коли молодь із слухачів перетворювалася в активних виконавців-співаків, цей релігійний настрій

набував найбільшого виховного впливу. Він породжував у співаків естетичні переживання, викликав стан радості, захоплення і співпереживання, але інколи вони відчували безвихідність і страждання через свої вади і це спонукало їх до каяття та виправлення своїх вчинків. Засвоєння під час співу євангельських істин збігалось із бажанням творити добро, красу і таким чином самовдосконалюватися. У свою чергу, естетичні переживання сприяли виникненню і розвитку естетичних потреб, що проявлялося у стійкому прагненні до спілкування з художньо-естетичними релігійними музичними творами українських композиторів світового значення Д. Бортнянського, А. Веделя, М. Березовського.

Церковний хоровий спів мав двоєдину основу – релігійну і виховну. Він був одним із найдавніших і найдієвіших засобів розвитку релігійних, моральних та естетичних почуттів молоді, підвищення її духовності і патріотизму. Цей спів викликав у співаючих естетичні переживання, пробуджував естетичні потреби, а також відповідав євангельському духу миру і братерської любові. З одного боку він допомагав міцному запам'ятовуванню слів церковних молитов, з другого – сприяв засвоєнню парафіянами істин православної віри. На основі євангельських віровчень формувалася моральність конкретної особистості, яка в свою чергу регулювала її індивідуальну поведінку та пробуджувала почуття совісті. Загальнонародний церковний піснеспів, легкий за наспівом та відомий за змістом всій парафіяльній молоді, чергувався зі співом хору-криласу. Він давав можливість кожному із присутніх активно брати участь у церковній молитві, вдумливо її сприймати, виводячи учнівську молодь під час богослужіння з пасивної ролі споглядача.

Для українців православного віросповідання, богослужбовий спів був надійним супутником усього життя. Немовля під час хрестин зустрічали у храмі церковним співом, у родині батьки молились наспівно, привчаючи до цього й дитину. У початкових школах кінця XIX – початку XX століття дітей обов'язково навчали церковним богослужбовим розспівам. Свої знання з цього предмету вихованці втілювали на церковній службі, куди йшли разом з

батьками, відчуваючи себе частиною віруючої громади. У середніх навчальних закладах продовжувалося вивчення православної духовної музики. Найголовнішим у процесі шліфування музичних здібностей молоді було закріплення морально-етичних та естетичних почуттів. Закінчивши навчальні заклади, молодь постійно приходила у храм на службу Божу, брала активну участь у загальнонародному церковному співі допомагаючи півчим у криласному співі.

Великого виховного значення, за свідченням прогресивних діячів минулого, надавалося духовним піснеспівам у справі єднання школи і церкви як глобальної державної проблеми. І. Вознесенський, автор численних праць дожовтневого періоду, що були присвячені виховній ролі православної духовної музики, зазначав: "... бажано було б зближення й єднання школи та народу з Церквою, особливо зараз, коли матеріальні інтереси намагаються стати вище від духовних, коли хибні вчення намагаються підточити корінні основи життя сімейного, церковного, суспільного, коли для деяких самовідчування буття, яке не зігріте християнською вірою, надією і любов'ю, стає тягарем. Для зближення з Церквою навряд чи знайдеться інша точка зіткнення, більш постійна, природна, практично зручна, ніж участь дітей, а пізніше і дорослих у спільному богослужбовому співі" [1].

Керівники церковного хору не усували від співу осіб з нерозвиненим музичним слухом, але і не примушували всіх брати участь у церковному співі. Головна роль у вивченні пісенного матеріалу належала регенту і шкільному хорові, завдяки яким під час служби неписьменні парафіяни могли на слух повторювати і вивчати богослужбовий пісенний матеріал та через спів отримувати естетичну насолоду. Важливо те, що цей спів непомітно виховував парафіян і учнів, допомагав через свідомо засвоєні євангельські тексти отримувати перемогу у боротьбі над своїми вадами і сором'язливим, і самозакоханим.

. Вважалось: "якщо у школі добре співають, то дорослі парафіяни обов'язково після двох-трьох репетицій підлаштуються до дітей і будуть

відмінно співати всі разом” [4]. Завдяки церковнопарафіяльним школам через посередництво церковного співу відбувалося виховання і неписьменних дорослих. Дітям же, позбавленим шкільного виховання, а також неписьменному населенню, яке знаходилось поза народно-просвітницьким впливом, залишався тільки цей демократичний і найдоступніший засіб духовно-музичного, морально-естетичного та інтелектуального розвитку, який здійснювався через загальнонародний церковний спів.

Кінець XIX – початок XX століття характеризується пробудженням народної свідомості, пошуками відповідей на релігійні та інші загальні питання, піднесенням народного духу. Це суттєво активізувало шкільну і церковнопарафіяльну діяльність, що прискорило розв’язання питання устрою народних хорів і загальнонародного церковного співу. Цей спів почав частіше звучати у храмах під час богослужіння, а також супроводжувати релігійно-моральні та інші співбесіди і читання. Розповсюдження загальнонародного церковного співу в парафіях України відбувалося завдяки усвідомленню його етичної користі й загальнодоступності. На сторінках дожовтневих видань часто друкуються заклики щодо обов’язкового введення загальнонародного співу у храмах на богослужіннях [1-10].

З метою реалізації цих закликів проводилася відповідна підготовка:

- у церковнопарафіяльних школах та інших навчальних закладах;
- у приватних пасторських бесідах та читаннях у храмах для підростаючого покоління;
- через систематичне виховання дітей згідно з релігійними заповідями.

Ці заходи забезпечували формування моральних норм і естетичних смаків вихованців, сприяли перетворенню природної схильності дітей до співу у засіб виразу дитячої молитви — гімн Творцю. Так відбувався своєчасний та гармонійний розвиток сутнісних сил дітей — емоційних, моральних, інтелектуальних, вольових, — що створювало реальну основу для їх всебічного розвитку.

Директор Московської консерваторії М. М. Рубінштейн у своїй книзі “Естетичне виховання дітей” підкреслює, що “вже історія людства дає нам глибоко повчальну картину тісного зв’язку релігійного культу з актами чітких естетичних діянь, ...молитва сама собою виливається у формі співу та музики, і часто тільки на цьому шляху релігійне почуття знаходить свій вихід або пробудження до нового життя” [9]. У цих словах підкреслено вирішальне значення церковного хорового співу в релігійному вихованні. Життя підтверджує, що церковний спів був улюбленим в народі і служив неперевершеним виховним засобом молоді. Наприклад, у пояснювальній записці Полтавської губернської Управи до програми співів для шкіл з чотирирічним курсом навчання зазначалося: “Діти та їх батьки особливо цінують церковний спів, котрий підносить релігійне почуття дітей, наближує їх до церкви, що вельми важливо і бажано як запорука доброго виховання. Спів допомагає всебічному розвитку здібностей дитини; розвиваючи слух, органи дихання, пробуджує творчість і дає естетичну насолоду” [8]. Тут наголошується, що церковний хоровий спів сприяє також пробудженню творчої особистості. В архівних матеріалах є багато свідчень про позитивний вплив співу взагалі і церковного зокрема на моральне, естетичне, трудове виховання молоді. “На викладання музики та співів давно вже звернена увага, як на один із серйозних засобів естетичного розвитку школярів, і як наслідок — церковний спів став на тверду основу і давав чудові результати” [5]. Загальний виховний вплив співу на душу людини, зазначено на рукописних сторінках, “визнавався вже давньою педагогією. Усім відомо, що смуток і радість людські однаково передаються через спів” [6]. Отже, перед нами постають переконливі свідчення всебічного і гармонійного впливу загальнонародного церковного співу на молодь. У зазначеному періоді відбувалося усвідомлення всім народом великого виховного значення загальнонародного церковного співу.

Духовний піснеспів мав великі переваги і порівняно з іншими формами музикування був у кінці XIX – на початку XX століття дуже поширеним: “Те, що простий церковний спів посильний всім – поза сумнівом. Народ змалку

слухає його і знає” [10]. У школі співали всі, у військах церковні молитви виконувалися всіма, навіть у місцях позбавлення волі існував загальний спів ранішніх і вечірніх молитов. Отже, залишалось тільки використовувати ці знання та заохочувати парафіян до церковного хорового співу при Богослужінні. “Особливих знань не треба: потрібні лише любов, гаряче бажання робити святу, добру справу, співаючи з народом”, — радили фахівці сучасникам на сторінках дожовтневого періодичного видання “Полтавські єпархіальні відомості” [10].

Спів сприймався на слух, тому співати могли всі, навіть ті, що не мали музичної освіти, – адже вона була фінансово посиленою лише дітям із заможних сімей [2]. Отже, для всіх дітей це було насамперед виховання душі та розуму, а також пам’яті (завчалася велика кількість молитов), музичного слуху; розвиток голосових здібностей та прийомів музикування. Церковний хоровий спів через слово Боже виховував у парафіян найкращі морально-етичні якості. Він згуртовував людей у єдине ціле, як ніщо інше, бо спів, як стверджували дослідники цієї форми богослужбового співу, має властивість через голос єднати присутніх, поселяти у душі співаючих любов і одностайність: як голоси їхні при співі зливаються в один загальний тон, так з’єднуються спрямування співаючих, примиряючи між собою навіть ворогуючих [7]. Так діє піднесений церковний хоровий спів, який виховує дисципліну й облагороджує людину. Тому він використовувався як засіб боротьби з хуліганством. “Зараз, коли уряд, суспільство і церква здійснюють пошуки засобів для боротьби з хуліганством, мирна боротьба з цим злом може бути проведена у парафіях при допомозі церковного співу серед молодого підростаючого покоління і юнацтва”, — писав священник та регент М. Г. Рибальченко у статті “Виникнення, значення та устрій загальнонародного церковного співу” [10].

Отже, значення духовного пісенспіву в кінці XIX-початку XX століття зростало. Його характеристику можна доповнити і тим, що він не мав ніяких – ні вікових, ні статевих, ні станових перешкод і не вимагав професійних музичних знань. По суті у всебічному вихованні молоді, її морально-етичних

якостей, естетичних почуттів це був єдиний демократичний засіб, який сприяв формуванню духовності, а неперевершена виховна сила церковного хорового співу допомагала відродженню цього співу у церковній практиці й освіті.

Список використаної літератури і джерел

1. Вознесенский И. И. О высоком достоинстве и благотворном влиянии на людей церковного пения // О церковном пении: Сборник статей. – М.: Талан, 1997. – С. 24.
2. Коростышевская семинария. 1889 р. – ЦДІА України м. Київ, Ф. 707, оп. 296, спр. 54, арк. 18.
3. Лебедев В. В. Общецерковное пение; народно-певческие хоры. – Тамбов, 1907. – С. 20.
4. Народная сокровищница или уроки веры и нравственности. Иеремия, Епископ Нижегородский. 1889 р. – ІР НБУ ім. В. Вернадського, Ф. 160, № 812, 94 арк.
5. О преподавании музыки и пения как одного из серьезных способов эстетического развития школьников. 1915 р. – ЦДІА України м. Київ, Ф. 707, оп. 258, спр. 336, арк. 118.
6. Объяснительная записка программы по пению. 1902 р. – ЦДІА України м. Київ, Ф. 707, оп. 227, спр. 31, арк. 76.
7. Переписка с директором народных училищ Чернигова, по вопросу преподавания церковного пения. 1887 р. – ЦДІА України м. Київ, Ф. 707, оп. 296, спр. 43, ч.1, арк. 25–34.
8. Полтавскому Губернскому Земскому собранию 46-го созыва: Доклад № 109 по программам для школ с 4-летним курсом обучения // Киевская старина. – 1900. – № 12. – С. 9.
9. Рубинштейн М. М. Эстетическое воспитание детей. – 2-е изд. – М.: 1917. – С. 56.

10. Рыбальченко М. Г. Общенародное церковное пение // Полтавские епархиальные ведомости. – 1913. – № 22 – 23. – С. 1657, 1658, 1663.

Исходя из архивных и литературных источников, выявлена воспитательная сущность духовных песнопений на Украине. Организация церковных ученических хоров служила профилактикой аморального поведения молодежи благодаря целенаправленному комплексному воспитанию моральных, эстетических и гражданско-патриотических качеств.

The founded of archive and literature source characterized education by means of spiritual song on Ukraine. Organization of church pupils choral was served of struggle with amoral conduct of yang people thanking to determined complexes education moral, aesthetic, social and patriotically paint.